

6. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное / В. Н. Топоров. – М.: Прогресс – Культура, 1995. – С. 259–367.
7. Эмирова А. М. «Солнце мертвых»: крымскотатарская тема в творчестве И. С. Шмелева / А. М. Эмирова // Брега Тавриды. – Симферополь, 1995. – №4 – 5. – С. 213–215.

УДК 821.111-31

Левчук Т.А.

(Кам'янець-Подільський, Україна)

ФОКАЛІЗАЦІЯ У СТРУКТУРІ НАРАТИВУ В РОМАНІ Д.Г. ЛОУРЕНСА “СИНІ І КОХАНЦІ”

Стаття присвячена розкриттю специфіки побудови оповідного простору в романі Лоуренса “Сини і коханці” крізь призму наративного підходу. У результаті дослідження визначено особливості наративної структури художнього твору, з’ясовано роль фокалізації та її окремих різновидів в оповідному просторі і розкритті гендерної проблематики роману.

Ключові слова: фокалізація, точка зору, оповідь, оповідач, гендерна проблематика.

Стаття посвячена раскрытию специфики построения повествовательного пространства в романе Лоуренса “Сыновья и любовники” сквозь призму нарративного подхода. В результате исследования определены особенности нарративной структуры художественного произведения, выяснена роль фокализации и ее отдельных разновидностей в повествовательном пространстве и в раскрытии гендерной проблематики романа.

Ключевые слова: фокализация, точка зрения, рассказ, рассказчик, гендерная проблематика.

The article is dedicated to the specific construction of narrative space in Lawrence's novel “Sons and Lovers” through the prism of narrative approach. The study identified features of narrative structures work of art, has elucidated the role of focalization and its individual species in the narrative space.

Key words: focalization, point of view, the narration, the narrator, problems of gender.

Мета цієї статті – дослідити, як у романі Лоуренса “Сини і коханці” простежуються особливості наративної структури, тобто специфіка побудови оповідного простору за допомогою фокалізації.

У сучасній наратології існують різні підходи до питання фокалізації. Під фокалізацією в широкому сенсі слова мається на увазі перспектива, кут зору, під яким передаються певні події. Американський професор Урі Марголін визначає фокалізацію як наратив, що включає текстову репрезентацію специфічних існуючих сенсорних елементів текстовального світу оповіді, які сприймаються та реєструються (записуються, зображуються,

кодуються, моделюються та зберігаються) певною свідомістю або записуючим засобом, який є членом цього світу [7, с. 42]. Французький дослідник Жерар Женетт, автор даного терміну, замінивши термін *point of view* на *focalization* [5, р. 72], пропонує типологію не за відмінностями між тим, хто бачить або говорить, а до критерію “наскільки більше за персонажа бачить і знає наратор” [8, р. 54].

Ж. Женетт виділяє такі види фокалізації: 1) нульова фокалізація (*zero focalization*), тобто оповідь від імені всезнаючого автора; 2) внутрішня фокалізація (*internal focalization*) – коли оповідач говорить лише те, що знає персонаж, а події передаються з точки зору одного або кількох персонажів; 3) зовнішня фокалізація (*external focalization*) – оповідач говорить менше, ніж знає окремих персонаж, обмежуючись описом поведінки персонажів (біхевіористична нарація, яка розглядає персонажів ззовні). Оповідач може перебувати поза або всередині нарації, бути чи не бути її персонажем. Сам наративний текст містить декілька подій, утворюючи складні метадієгетичні конструкції [5, р. 74-79].

Деякі дослідники не погоджуються з таким трактуванням фокалізації. Зокрема, М. Бел [4] пропонує об'єднати нульову та зовнішню фокалізацію у єдину підгрупу зовнішньої фокалізації (не тому, що події описуються «ззовні», а тому що вони передаються з точки зору автора, який знаходиться ззовні по відношенню до оповіді). Також дослідники проводять розмежування між зовнішнім фокалізатором – наратором та внутрішнім фокалізатором – персонажем, який знаходиться всередині світу оповіді. Урі Марголін [8, с. 41] звужує сферу вживання терміну фокалізація до безпосередніх учасників оповіді – персонажів та їх ментальної і текстової репрезентації світу оповіді. На думку дослідника, наратори не можуть виступати в ролі фокалізаторів, за винятком особливих випадків, коли наратор обмежує свою перспективу точкою зору одного з героїв. Тобто подібне трактування фокалізації У. Марголіном відповідає внутрішній фокалізації в класифікації Ж. Женетт. Т. Єш та М. Штайн [7, с. 59] розглядають фокалізацію як відбір інформації про вигаданий світ, що здійснюється автором, тоді як під перспективізацією дослідники мають на увазі суб'єктивне сприйняття світу вигаданими персонажами, тобто героями оповіді або наратором (тобто те, що У.Марголін вважає фокалізацією).

Зупинимось детальніше на романі Д.Г. Лоуренса “Сини і коханці”. Спершу звернемо увагу на те, що автор фокалізує свою увагу на Місіс Морел (або ж Гертруді Морел), одній з головних персонажів роману, яка постає перед читачем в образі розумної, вольової і вихованої в кращих консервативних традиціях старої Англії жінки, хоча і не є представницею вищого класу, як, зрештою, і більшість героїнь. З іншого боку, її можна розглядати як пасивну і надмірно покірну жінку, рабинню дітей і вічно п'яного чоловіка. Таким є парадокс читацького сприйняття героїні роману. Лоуренс представляє Місіс Морел як амбівалентну фігуру.

Автор спрямовує увагу читача таким чином, щоб він упродовж роману виявляв співчуття і був повністю прихильним до головної героїні виключаючи навіть натяк на будь-які негативні прояви її характеру. Хоча, якщо прискіпливо читати роман, можна помітити негативні дії і з боку місіс Морел, коли вона налаштує дітей проти батька, що безпосередньо наратором не описується, але все таки може бути помічено: “She hated her husband because, whenever he had an audience, he whined and played for sympathy. William, sitting nursing the baby, hated him, with a boy's hatred for false sentiment, and for the stupid

treatment of his mother”. (“Коли в чоловіка з’являвся слухач і він починав скаржитись і шукати співчуття, вона ненавиділа його. Вільям, який тримав на руках дитинча, з дитячим хлопчачим запалом ненавидів батька за його безглузду поведінку з матір’ю”) [6, с. 31]. Звідси випливає, що ненависть у Вільяма сама собою не з’явилась, її йому хтось нав’язав, а саме місіс Морел виховала у Вільямі палку ненависть до батька. Згодом читач отримує можливість простежити взаємини місіс Морел і Уолтера Морела упродовж їхнього подружнього життя. При знайомстві з Гертрудою Коппард і Уолтером Морелом оповідач висвітлює часову й оціночну точку зору імпліцитного автора, хоча оціночну точку зору можна виявити також з боку Гертруди Коппард. Оповідач від початку їхніх взаємин акцентує чітке розрізнення між ними з психологічної точки зору: “He was so full of colour and animation, his voice ran so easily into comic grotesque, he was so ready and so pleasant with everybody”. (“Він був таким яскравим, таким жвавим і сповненим життя, таким люб’язним зі всіма, так природно і комічно звучав його голос”) [6, с. 8]. Гертруда ж була іншою: “She herself was opposite. She had a curious, receptive mind which found much pleasure and amusement in listening to other folk. She was clever in leading folk to talk. She loved ideas, and was considered very intellectual. What she liked most of all was an argument on religion or philosophy or politics with some educated man”. (“Вона ж, у свою чергу, була його протилежністю. Вона мала допитливий, сприйнятний розум і з превеликим задоволенням і зацікавленістю слухала інших. Вона вміла розговорити людину. Любила пофілософствувати і вважалася дівчиною інтелектуальною. Понад усе вона любила порозмовляти з кимсь добре освіченим на релігійні, філософські чи політичні теми”) [6, с. 8]. Описуючи відносини Уолтера і Гертруди, які з часом стали погіршуватись, автор керується зовнішньою фокалізацією, особливо почалось це з народженням першої дитини, на котру місіс Морел сфокусувала усю свою увагу, що призвело до ревностей з боку Уолтера Морела і як наслідок, презирства з боку місіс Морел.

Доречно зауважити, що наратор також висвітлює психологічну точку зору самої Гертруди Коппард, де вона порівнює Уолтера Морела і свого батька: “Her own father had a rich fund of humour, but it was satiric. This man’s was different: soft, non-intellectual, warm, a kind of gamboling”. (“Її батько мав добре розвинене почуття гумору, але якесь сатиричне. Цей чоловік був інший: м’який, нехитромудрий, сердечний, якийсь веселий”) [6, с. 8]. Місіс Морел порівнює чоловіка з своїм батьком, й кожного разу, виходячи з фокалізації самої Гертруди Морел, воно наштовхує на висновок, що їхні взаємини приречені: “Her father was to her the type of all men. And George Coppard, proud in his bearing, handsome, and rather bitter... – he was very different from the miner”. (“Взірцем чоловіка їй здавався батько. А Джордж Коппард, з гордою поставою, гарний і доволі дошкульний, різко відрізнявся від цього вуглекопа”) [6, с. 9]. Чому ж вона все-таки, при такій відмінності її батька і Уолтера, обрала і в перспективі вийшла заміж за цього вуглекопа? Виходячи з міркувань Гертруди Коппард і точки зору імпліцитного автора, Гертруда Коппард підсвідомо прагнула звільнитись від пуританської ідеї її батька: “She was puritan, like her father, high-minded, and really stern. Therefore the dusky, golden softness of this man’s sensuous flame of life, that flowed off his flesh like the flame from a candle, not baffled and gripped into incandescence by thought and spirit as her life was, seemed to her something wonderful, beyond her”. (“Як і її батько, вона була пуританкою, величною в думках і істинно суворою

в поведінці. І саме через це смагляво-золотиста м'якість чуттєвого полум'я життя, якою віяло від Морела, немов від полум'я свічки, котру не могли придушити чи загасити ні думка, ні душевне налаштування, як і в неї самої, здавалась їй дивовижною, незбагненою») [6, с. 9]. Така відмінність Уолтера Морела від її батька і стала вирішальною у їхніх подальших взаєминах.

Вони одружились, і використовуючи часову точку зору імпліцитного автора, оповідач повідомляє читачеві, що певний час вони були щасливі в шлюбі: “The next Christmas they were married, and for three months she was perfectly happy: for six months she was very happy”. (“Наступного Різдва вони одружились і перших три місяці вона була цілковито щаслива, і ще півроку теж були щасливими”) [6, с. 10].

Практично всі дії у виконанні Морела так чи інакше призводили до якихось негативних наслідків і вже на початку роману і психологічні, і оцінні точки зору по відношенню до Уолтера Морела настановлюють на думку, що метою імпліцитного автора було побудувати взаємини місіс Морел і Уолтера Морела як приречені, що логічна послідовність такої функційності Морела приведе до остаточного розриву. Це можна побачити з нескінченної кількості суперечок. Характерною видається така ситуація роману: під час чергової сварки місіс Морел сама зізнається, що пішла б від чоловіка, та оскільки у неї багато дітей вона не може цього зробити. Звертає на себе увагу читача той факт, що напружені взаємини між ними почалися [6, с. 13], ще коли у них була якраз одна дитина і місіс Морел мала, з її ж слів [6, с. 20], добрий шанс припинити свої страждання і залежність від Уолтера Морела. Природно виникає висновок про те, що місіс Морел усвідомлено пішла на залежність від чоловіка та дітей, обравши роль пасивної жінки. Водночас місіс Морел, роздумуючи про погане матеріальне становище, в яких вона з дітьми перебуває, припускає, що ще однієї дитини буде занадто (на момент цих роздумів у неї уже двоє дітей), вона просто не зможе боротись із бідністю: “This coming child was too much for her”. (“Ще одна дитина їй не під силу”) [6, с. 5]. А після цього вона народжує ще двох дітей. Дещо раніше слова наратора дають читачу зрозуміти, що місіс Морел розчарувалася в Уолтері Морелі завдовго до народження Вільяма (першого з дітей Морелів). Як виявилось, Уолтер Морел був нещирим і безвідповідальним по відношенню до місіс Морел.

Пізніше у романі присутній слід надмірної любові місіс Морел до її синів, що можна прослідкувати на прикладі неодноразового вияву ревнощів з її боку до Вільяма, а потім і до Пола. Дуже добре це помітно, коли Вільям подорослішав і почав ходити на танці, які матері були ненависні, адже саме на танцях вона познайомилася з батьком, тому можна зробити висновок, що танці стали їй ненависними виключно через особистий невдалий досвід. Коли дівчата почали приходити до Вільяма, місіс Морел напрочуд жорстко з ними поводитись: “I don't approve of the girls my son meets at dances. And he is not at home”. (“Я не схвалюю дівчат, з якими мій син знайомиться на танцях. До того ж його немає вдома”) [6, с. 47].

Зрештою, коли Вільям виголошує про свій намір одружитися з Лілі, матір зауважує: “I should consider it again, my boy”. (“Я б ще як слід подумала, хлопчику мій”) [6, с. 115]. Власне, автор настановлює на думку, що місіс Морел не хотіла одруження Вільяма з Лілі насамперед через її особисту неприязнь до Лілі, а лише потім через її бездумність і душевну пустоту, адже Вільям все про їхні стосунки розповідав матері, що можна вважати

відголоском ще досі неподоланого едіпового комплексу: “He was accustomed to having all his thoughts sifted through his mother’s mind; so, when he wanted companionship, and was asked in reply to be the billing and twittering lover, he hated his betrothed”. (“Він, у свою чергу, звик пропускати всі свої думки через сприйняття матері, й тому, коли йому було потрібне душевне розуміння, а від нього чекали лише ніжних поцілунків і любовного щецету, він починав ненавидіти свою наречену”) [6, с. 115].

Як писав Д.Г. Лоуренс у неопублікованому пролозі роману “Сини і коханці”, Вільям Морел занепасти своє життя і помер, не зумівши вистояти в боротьбі між фізичним потягом до молоді і спустошені дівчини та справжнім і щирим почуттям до своєї матері.

Місіс Морел – це персонаж на який потрібно дивитись з великою обережністю. Вона, здається, лише тим і займається, що віддає усю свою любов і увагу дітям, (до речі, варто звернути увагу, що свою любов вона переважно виливає на Вільяма і Пола, інші двос дітей у романі не отримують такої ж палкої материні опіки), а саме Полу і Вільяму, але насправді ця любов виливається в смерть одного і душевного каліцтва та невизначеності іншого, оскільки після досягнення хлопцями (Полом і Вільямом) статевої зрілості матір і надалі залишилась їх ідеалом, що цілком є безперечною заслугою місіс Морел. Власне, відповідальність за їхню подальшу долю теж лягає на її плечі. Місіс Морел була настільки важлива в житті Вільяма і Пола, що коли в ньому з’являлась ще якась жінка, їй там просто не було місця, адже її неможливо було порівняти з місіс Морел. Зрештою, не можна стверджувати, що Гертруда Морел не хотіла щастя своїм синам. Хоча вона робить майже неможливим для Пола побудувати стосунки з коханою дівчиною (Міріам), вона не бажає йому зла і не хоче, щоб він залишився самотнім. Місіс Морел хоче, щоб Пол був щасливий у шлюбі, вона впевнена, що він може досягти цього, одружившись із жінкою, яка б відповідала його душевному теплу і розумовому рівню, яких він набув за допомогою місіс Морел, тобто душевному теплу самої місіс Морел.

Саме це й пояснює неприязнь місіс Морел до Міріам Ліверз, першого кохання Пола. Гертруда Морел була вороже налаштована проти Міріам, оскільки молода дівчина не відповідала її вподобанням. Ця дівчина становила реальну загрозу в боротьбі за Пола, позаяк місіс Морел могла “поділитися” своїм сином у фізичному (тілесному) плані, але ні в якому разі і ніколи не в інтелектуальному (власне, Лоуренс усе своє свідоме життя шукав ідеал жінки – жінки котра б могла суміщати і тілесне, і духовне). Для Пола Міріам у плані розуму і творчого натхнення важила більше, ніж матір, що й набуло їй негативної репутації в родині Морелі. Але взаємини Пола і Міріам приречені, оскільки все, що вона може йому дати, – це платонічне кохання, а Полу (як і Лоуренсу) потрібно все: і її музичність, і тілесність. Вона налаштована прожити життя, віддаючи себе небесам і природному містицизму, духовному, а не банальним плотським бажанням. Міріам, на відміну від Пола, завжди намагалась поглинути духовне і природне, а не жити з ним в гармонії, і згодом, як подумав Пол (до думки підштовхнула матір), вона поглине і його життя. В таких випадках Пол просто ненавидів Міріам. Отже, в плані сексуальних відносин Міріам – цілковито пасивний персонаж, адже, з одного боку, вона несамовито кохає Пола, з іншого – намагається уникнути фізичного зв’язку, бо зв’язок такого

характеру, за словами її матері, це одна з повинностей шлюбу, яку потрібно терпіти і з якою потрібно змиритися.

Міріам – доволі заплутаний персонаж, адже до кінця так і не зрозуміло, чого вона хоче від життя і Пола. Вона, з одного боку, абсолютно пасивна, з іншого ж – описується оповідачем як муза, що надихає Пола творити, допомагає йому розібратись, що ж він написав, що пасивністю назвати аж ніяк не можна. Інколи навіть здається, що сам імпліцитний автор намагається розібратись у тому, хто ж Міріам Ліверз насправді.

Не менш цікавий персонаж у цьому романі Клара Доус, ще одна жінка Пола Морела, яка була старшою від нього. Саме з Кларою Доус Пол отримує перший сексуальний досвід. Вона описується оповідачем як сучасна жінка двадцятого століття. Клара постає в образі самовпевненої, незалежної, така собі “поствікторіанська жінка”, яка щойно покинула свого чоловіка. Зрештою – це вираження оціночної точки зору імпліцитного автора, який хоче, щоб читач бачив у ній феміністку радикального настрою, хоча оцінка самого Пола не відповідає фокалізації імпліцитного автора. Клара розумна й розсудлива жінка, але ці аспекти не дуже помітні, оскільки розповідач концентрує увагу читача на її фізичному потягові до Пола. На відміну від Міріам, Клара – пристрасна особистість.

Клара – найкращий приклад для Пола, оскільки вона ідеально підходить йому, як розумна й чуттєва жінка, і до того ж не викликає неприязні та ненависті до себе з боку матері Пола. Місіс Морел побачила в Кларі саму себе: вольову, розумну і, головне, дорослу жінку і саме тому місіс Морел не побачила в Кларі тої суперниці, яку вона бачила в Міріам. Крім того, Клара приваблювала Пола саме фізичним, а не духовним боком її ества, чого і треба було місіс Морел. Її син духовно, внутрішньо належав їй. Але щодо відчуттів Пола і його сумісності з Кларою, тут знову передбачається поразка, оскільки Клара принесла в його життя фізичний досвід, вона не могла надихати його так, як це могла зробити Міріам, а Міріам у свою чергу не могла йому дати те, що могла дати Клара.

Окрім того, Пол підтримує занадто близькі стосунки з місіс Морел, якій він дозволяє жити його життям і досвідом, розповідаючи про всі свої здобутки і поразки, як на побутовому рівні, так і на рівні стосунків з його жінками. Він розповідає матері абсолютно про все, що відбувається у його житті, дозволяючи їй, таким чином, впливати на рішення, які він приймає, що чітко бачимо на прикладі Міріам, котру місіс Морел почала ненавидіти, не знаючи її близько і безпосередньо. Місіс Морел зробила певні висновки стосовно Міріам, виходячи зі слів її сина, адже ніхто інший не міг забезпечити її такою інформацією. Неважко зрозуміти, що місіс Морел повністю володіє Полом, а точніше – його життям, і саме такі відносини Пола і місіс Морел призводять до поразки Пола у відносинах з іншою жінкою: “He might have married her; but his circumstances at home made it difficult”. (“Він і одружитись із нею міг би, але цьому завадять несприятливі умови вдома...”) [6, с. 244].

Роман “Сини і коханці” – це дослідження складної діалектики кохання чоловіків і жінок. Місіс Морел демонструє несамовиту любов до своїх синів і нездатність своєчасно припинити боротьбу за їхнє щастя і добробут. Образ матері формується на перетині різних точок зору як розповідача й імпліцитного автора, так і низки персонажів. Боротьба, яку в різних ракурсах спостерігає читач, припиняється лише зі смертю місіс Морел, що

дає можливість хоча б одному з її синів побудувати своє життя і подальшу долю самостійно, без стороннього втручання. Однак і Пол не може позбутися впливу матері, що перейшов у глибинну сферу його психіки. Він розривається між платонічним, просякнутим духовністю коханням до Міріам і пристрасним, тілесним коханням до Клари. Ці стосунки і в першому, і в другому випадку не приносять Полу щастя, оскільки він внутрішньо неспроможний об'єднати духовний і фізичний бік кохання до жінки. Єдиною людиною, котра могла б стати для Пола ідеальним партнером, була його мати, яка виховала в ньому надто категоричне й однобічне сприйняття навколишнього світу та людей у ньому.

Підсумовуючи, констатуємо, що фокалізація є важливим чинником організації нарративного простору в романі “Сини і коханці”. Лоуренс продуктивно використовує прийом переключення різних фокусів розповіді і в такий спосіб акцентує увагу на важливості гармонії у відносинах між чоловіком і жінкою, яка може бути досягнута за умови поєднання духовного та фізичного у гендерному просторі існування людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лоуренс Д. Г. Сыновья и любовники / Д. Г. Лоуренс. Пер. с англ. Р. Облонской. – М. : Эксмо, 2005. – 512 с.
2. Успенский Б. А. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы / Б. А. Успенский. – М. : Искусство, 1970. – 214 с.
3. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
4. Bal M. Narratology : Introduction to the Theory of Narrative / M. Bal. – Toronto : University of Toronto, 1997. – 256 p.
5. Genette G. Narrative Discourse Revisited / Genette G. Trans. by J. E. Lewin. – Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1988. – 176 p.
6. Lawrence D. H. Sons and Lovers / D. H. Lawrence. – Mineola, New York: Dover Publication Inc., 2002. – 369 p.
7. Point of View, Perspective, Focalization: modeling mediation in narrative / Eds. Huhn P., Schmid W., Schonert J. – Berlin: Walter de Gruyter, 2009. – 305 p.
8. New Perspectives on Narrative Perspective / Ed. Peer W., Chatman S. – Albany: State University of New York, 2001. – 396 p.